

В. С. Прокопчук*, Н. В. Тітова**

*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

**Хмельницький університет управління і права

«НЕЩАСТЯ ЦИХ УКРАЇНЦІВ У ТОМУ, ЩО ЇМ ДОВЕЛОСЯ ЖИТИ В ТАКУ ІСТОРИЧНУ ЕПОХУ...»

У статті проаналізована групова кримінальна справа, якою 1929-1930 рр. Кам'янець-Подільський окружний відділ ДПУ намагався сфабрикувати в Дунаївцях осередок «Спілки визволення України» з 23 «контрреволюціонерів» – жителів містечка і навколишніх сіл.

Ключові слова і словосполучення: Спілка визволення України, ДПУ, репресії, філія, Дунаївці.

Про подолан, притягнутих до кримінальної відповідальності у сфабрикованій 1929-1930 рр. справі «Спілки визволення України», є чимало досліджень. Про вихідців з Дунаєвщини, сусідньої з Кам'янцем-Подільським території, – лише кілька публікацій, зокрема про Дмитра Олександровича Богацького – сина нестеривецького священника та Євгена Григоровича Кондрацького з Малішівців¹.

Перший був викладачем Кам'янець-Подільського хімічного технікуму, Інституту народної освіти, впродовж 1926-1929 рр. – головою Кам'янець-Подільського наукового товариства Всеукраїнської академії наук. Дмитра Олександровича, заарештованого 31 січня 1930 року, звинуватили в тому, що він «піддерживал детей лишенцев-кулаков и в то же время игнорировал учащихся (хімічного технікуму. – авт.), принадлежащих к пролетарской прослойке». Долучили й той факт, що 1922 року його брат Борис та сестра Лідія були розстріляні ЧК, а брати Павло та Георгій емігрували за кордон. Але головний злочин полягав у науковій діяльності на посаді голови наукового товариства, в яке, за твердженням слідчого, «ввійшла шовіністично налаштована інтелігенція з контрреволюційним минулим», і яке «розповсюджувало вузьконаціоналістичні ідеї», вело «підготовку кадрів до боротьби з радвладом»². За це трійка 25 лютого 1930 року засудила Д.О. Богацького на п'ять років концтаборів³.

Є.Г. Кондрацький навчався в Кам'янці-Подільському, де батько служив священником Подільської духовної семінарії. У 1919-1920 рр. очолював губернську подільську «Просвіту», входив до товариства імені Леонтовича, члени якого, на думку слідчого, були «виключно шовіністично налаштованою інтелігенцією, яка під виглядом домашніх музичних вечірок об'єднувала всіх незадоволених існуючим ладом». 18 лютого трійка засудила його на три роки концтаборів, 16 червня 1937 року ярославський суд додав ще п'ять років. 15 січня 1938 року стався крах надій і фізичних можливостей – Євген Григорович помер⁴.

За кримінальною справою Держархіву Хмельницької області нами була простежена доля педагогів братів Семена і Степана Риндиків з Дунаївців – членів місцевої «Просвіти», яку в 1918-1919 рр. Семен Дмитрович очолював⁵.

Однак за межею доступності для дослідників тривалий час залишалася групова справа, в якій 23 жителі Дунаївців та навколишніх сіл були звинувачені в належності до контрреволюційної групи лікаря Павла Бутовського, яка нібито входила до «Спілки визволення України». Під тиском слідчого 31 серпня 1929 р. електромонтер І.Т. Лісовський показав існування в Дунаївцях гурт-

ка «Визволення України», назвав кількох дунаївчан, які, на його думку, входили до «гуртка», свідчив, що Сайко Чоловський під час випивки навіть показував йому «Статут Комітету боротьби за визволення України» й обіцяв дати анкету для вступу до організації⁶.

Офіційно термін «філія» стосовно дунаївської групи в документах слідства не зустрічається, здебільшого – «угруповання», «група», «гурток». Але аналіз кримінальної справи дає підстави твердити, що слідчими фабрикувалася ще одна «філія СВУ», яка б суттєво посилила їх концепцію функціонування в Україні розгалуженої мережі контрреволюційних осередків «Спільки визволення України». Як відомо кількома хвилями арештів ОДПУ вдалося спочатку притягти до відповідальності 700, а згодом – понад 30 тис. заарештованих⁷. У їх числі була й «група» П.П. Бутовського в Дунаївках, яка, за нашими підрахунками, з приписаними до неї іншими жертвами згодом була доведена до 42 заарештованих.

Мета цієї статті – на основі до цього невідомих архівних джерел оприлюднити факт фабрикування слідчими ДПУ дунаївської філії «Спільки визволення України», показати наслідки цієї групової кримінальної справи, трагізм невинних людей.

Знаковою фігурою в цій справі проходив Павло Петрович Бутовський – національно свідомий українець, активний учасник національно-визвольних змагань 1917-1920 рр.

Він народився 23 січня 1889 р. у сім'ї багатодітного священика в с. Овсяники на Бердичівщині. На день арешту сім'ю складали: мати Олімпіада Антонівна, дружина Віра Кіндратівна, дочка Вероніка – 10 років, син Володимир – 5 років, дочка Ніна – 2 роки.

Павло Петрович спочатку отримав домашню освіту, потім навчався в народній школі, богословську освіту здобув у Києві. 1911 року поступив на медичний факультет Варшавського університету і закінчив 4 курси. З початком I Світової війни евакуювався до Ростова – на – Дону, потім перевівся до Київського університету, але навчання із-за призову до армії не закінчив⁸. Служив у медчастині.

У липні 1917 року одружився на дочці наглядча Кам'янецької земської лікарні Вірі Приходько. У жовтні того ж року був переведений до Києва лікарем Українського полку. З приходом у січні 1918 року більшовицьких військ демобілізувався з армії, у листопаді – березні здавав державні іспити в Київському університеті. Не дочекавшись диплома, повернувся до Кам'янця-Подільського і на пропозицію голови губернської земської управи В.К. Приходька очолив редколегію журналу «Село», до якої входили сам голова губернської земської управи, а ще – Ю.О. Багацький та ін.⁹. Під редакцією П.П. Бутовського напередодні відкриття в Кам'янці-Подільському державного українського університету вийшла одноденна газета «Свято Поділля», приурочена цій події. 1918 року в Кам'янці-Подільському створив український хор і був його регентом¹⁰.

У липні 1919 року на пропозицію Івана Огієнка очолив курси медсестер. У січні 1920 року перейшов на службу в головне управління Червоного Хреста України, до наступного приходу більшовиків був референтом з питань соціального забезпечення при головноуповноваженому уряду УНР Іванові Огієнку. Протягом серпня – жовтня 1920 року був мобілізований на службу в Київське військово-санітарне управління. З 15 жовтня 1920 до 20 вересня 1921 року очолював медичну дільницю в с. Вороньки Козелецького повіту на Чернігівщині.

Важко захворівши, повернувся до Кам'янця-Подільського. З січня до листопада 1922 р. очолював Балинську медичну дільницю. Якось у вересні

1922 року Павло Петрович на квартирі виконував на піаніно улюблені українські пісні, награв й український національний гімн «Ще не вмерла Україна». За чийось доносом до Кам'янця-Подільського за розпорядженням голови окрвиконкому Опанаса Буценка був звільнений з посади. Не без труднощів у січні 1923 року все ж таки влаштувався в Дунаївцях цивільним санітарним лікарем 2-ої Дунаєвської трудової школи. Одночасно обслуговував дитбудинок, де утримувалися діти з охоплених голодом Поволжя і півдня України¹¹.

Приїзд у райцентр лікаря, що пройшов практичну школу і на фронті, і в мирних умовах, не залишився непоміченим. П.П. Бутовський, колишній працівник українського відділення Червоного Хреста, об'єднав навколо себе активістів, зініціював створення 23 червня 1923 року Дунаєвської організації Українського Червоного Хреста, головою якого став Петро Михайлов (він же й голова КНС), секретарем – В.В. Павлов, членами – І.В. Афанасьєв, А.Й. Гернштегер, О.В. Гоник, член райвиконкому. Павло Петрович був заступником голови до 1929 року. На 1 квітня того ж року дунаєвська організація УЧХ налічувала 974 члени – 598 селян, 125 робітників, 120 кустарів, 96 представників інтелігенції і 35 інших. Сільські осередки, згодом названі слідчим «бойками», діяли у Вихривці, Гірчичиній, Голозубинцях, Руді Гірчичинській, Чанькові¹². Осередок Українського Червоного Хреста відкрив свій магазин «Санітарія і гігієна», амбулаторію, якою завідував П.П. Бутовський, лікарем працював В.З. Тарасюк, лікпомом – І.А. Попіль, аптекаркою – Н. Севастьянова, санітаркою – Ю. Батковська. Меддопомога була безоплатною, а ліки – зі скидкою 50 відсотків. У червні 1928 року були організовані курси першої допомоги, на яких навчалосся 50 слухачів¹³.

Як виходець зі священницької сім'ї, Павло Петрович підтримав вірян у їх намаганні відкрити в Дунаївцях українську автокефальну православну церкву. За його домовленістю з німецькою громадою в кірсі відбулося богослужіння українською мовою, яке провели привезені з Кам'янця-Подільського єпископ Максим Задворняк, священники Данилов, Монастирський, Манькевич і Винарчук. Дунаївчанам сподобалася служба рідною мовою, і вони взялися за створення нової церкви.

У грудні 1925 року П.П. Бутовський на запрошення головного лікаря Войлера став ординатором райлікарні, працював у колі таких лікарів, як В. Галавський, Д. Друтовський, М. Рум'янцев, В. Тарасюк¹⁴. А 1 січня 1927 року Кам'янецька окрінспектура охорони здоров'я доручила П.П. Бутовському організацію в Дунаївцях робітничої поліклініки, якою й завідував до 25 серпня 1929 року – дня арешту. Слідчий Шишенок визначив Павлу Петровичу роль керівника дунаєвської філії СВУ і наполегливо це обгрунтував.

Роль провідних фігур дунаєвського «контрреволюційного угруповання» приписувалася священнику Могилівської української автокефальної православної церкви отцеві Микиті Винарчуку, колишньому автокефальному священнику Прокопу Давиденку, завідувачу Дунаєвською школою фабрично-заводського навчання Семену Буженку, фельдшеру Іллі Афанасьєву, учителю Володимиру Гушпу.

У доповідній записці голові ДПУ УСРР В. Балицькому «Про підсумки роботи по викриттю українського контрреволюційного підпілля по Україні у зв'язку із справою «СВУ» від 1 грудня 1929 р. заступник начальника секретного відділу ДПУ УСРР О. Абугов і начальник 2-го відділення секретного відділу Б. Козельський зафіксували по Кам'янець-Подільському округу ще одну філію – групу автокефальних священників. «Один з учасників автокефальної групи піп Винарчук входить у ліквідовану окрвідділом ДПУ під час операції контрреволюційну організацію лікаря Бутовського (м. Дунаївці)», – зазначалося в допо-

відній¹⁵. Отже священику М. Винарчуку приписувалася подвійна вина: участь в автокефальному русі, який зазнав серйозного удару наприкінці 20-х, та в «контр-революційній організації» лікаря П. Бутовського. Справу М. Винарчука, як і автокефаліста П. Давиденка, було виділено в окреме провадження.

Хто ж він такий безблещний для тодішньої влади священик Винарчук?

Микита Винарчук – подолянин, народився 19 вересня 1891 року в м. Городку Проскурівського повіту в селянській сім'ї. У 1910-1911 рр. пройшов курси псаломщиків, отримав направлення в с. Северинівку Жмеринського району на посаду дяка. 1915 року був призваний до армії, вишкіл проходив у Воронежі. 1916 року у складі батальйону особливого призначення попов на закордонний фронт у Солоніки на Балканах. Згодом французи інтернували його частину. На Батьківщину повернувся у жовтні 1920 р., лікувався в Одеському госпіталі, де й залишився на службі аж до лютого 1921 р.¹⁶

Демобілізувавшись, направився у Северинівку, працював на цукрозаводі, був секретарем Северинівської земельної комісії. У березні того ж року був рукопокладений у Вінниці в дякони, у червні в Бару – у сан священика з призначенням у с. Цівківці Ушицького повіту. Очоловав Сказинецьку парафію Могилів-Подільського району. У вересні 1924 року Кам'янецька церковна рада призначила його священиком у с. Могилівку Дунаєвського району. Три місяці був без храму, тому виїхав у с. Карачіївці, де вів службу замість заарештованого священика Якименка¹⁷.

У квітні 1925 року повернувся в Могилівку (з 1958 року це село приєднано до м. Дунаївці) і служив там до дня арешту – 25 серпня 1929 року. З активом – Гнат Осеський, Пилип Баранок, Ганна Севаст'янова, Леонтій Буяр, Василь Магера, Микола Трапцанський, Володимир Баранок, Григорій Білоконний, Ілля Афанасьєв, Олександр Дзвоник та іншими – повів боротьбу за створення в Могилівці української автокефальної православної церкви. Спочатку правили почергово: тиждень – священик російської православної церкви, другий – автокефальний священик о. Микита Винарчук. Були конфлікти, сутички, бійки між віруючими, які розбирали навіть міліція. Поступово УАПЦ знайшла широку підтримку жителів Могилівки¹⁸.

Церква мала українське спрямування – діяло два українські хори, щороку відправлялася панахида по загиблих учасниках боротьби за незалежну Українську Народну Республіку, фінансово підтримувала Комітет з увічнення пам'яті С. Петлюри. З церковним хором о. М. Винарчук був у Кам'янці-Подільському на Іванія, на запрошення громад вів службу в Блищанівці, Гуменнях, Супруньківцях, Чанькові, Яромирці¹⁹. Не раз брав участь у роботі окружних церковних соборів. Був особисто знайомий з головою УАПЦ митрополитом Василем Липківським, 1924 року мав з ним бесіду в Києві, 1925 року зустрічався у Вінниці на губернському соборі, у травні 1929 року на його ж київській квартирі. Активна діяльність М. Винарчука була помічена, він викликався до окружного відділу ДПУ.

Прокіп Давиденко 1890 року народився в Моломолиннях біля Меджибожа. Син селянина, отримав початкову освіту, електромонтер за професією. Виїхав на заробітки до Санкт-Петербурга, з 1907 по 1918 рік працював електромонтером на Обухівському заводі. Повернувшись в Україну, спочатку завідував господарством у відділі культів Київської духовної консисторії, потім переїхав до Вінниці, а звідти – до Кам'янця-Подільського. Працював завгоспом у Подільській православної консисторії, за поляків (1919 р.) – касиром при головноуповноваженому уряду УНР Іванові Огієнкові, наприкінці 1920 р. – завгоспом у Кам'янець-Подільському державному українському університеті. 1921 року став священиком УАПЦ у с. Рихта, брав участь у діяльності Кам'янець-Подільського Кирило-Мефодіївського товариства²⁰.

З переїздом до Дунаївців не раз підміняв на службі священика о. Микиту Винарчука. Знав Ю.І. Сіпінського, бував у нього вдома, брав книги для читання, у тому числі Огієнкову «Українську культуру». Був справжнім українським патріотом. На допиті єпископ Пивоваров 23 жовтня 1929 року так охарактеризував П. Давиденка: «Особа – хитра, більше скритна... Грав до мене роль в житті УАПЦ в Кам'янці, як один із заправил... Близький він зі священиками Кам'янецької УАПЦ, з Винарчуком – друг і обидва разом старалися з відкриттям Дунаєвської парафії»²¹. Такої атестації вже було достатньо, щоб 25 серпня 1929 року в числі багатьох бути заарештованим.

Завідувача Дунаєвської школи фабрично-заводського навчання С.М. Буженка, заарештованого також 25 серпня 1929 року, звинуватили в належності до «угруповання» П. Бутовського. Серед причин достатньо було й того, що Семен Михайлович з Галичини, 1896 року народився в селі Ямниця Станіславського повіту²². Закінчив Станіславську гімназію. У роки I Світової і національно-визвольних змагань 1917-1920 рр. воював у складі російської та Української Галицької армій, отримав офіцерський чин. У складі УГА від Львова дійшов до Кам'янця-Подільського, а звідти з боями – до Житомира. Для зв'язку з інтернованими в Чехословачії та Румунії частинами був відряджений за кордон, де встиг у Берні закінчити текстильний технікум, попрацювати на ткацькій фабриці. У Празі одружився на українці з Новоселиці (Буковина) Вірі Цибух²³.

1924 року перебрались в Україну. Після багатьох митарств 1925 року в Харкові отримав призначення на посаду завідуючого Дунаєвською школою фабрично-заводського навчання²⁴, брав активну участь у громадському, культурно-освітньому й церковному житті міста, чого за критеріями ОДПУ цілком вистачало для отримання ярлика «контрреволюціонера».

До активу «угруповання П. Бутовського» був віднесений і фельдшер Ілля Афанасьєв, уродженець с. Борсуки тоді Староушицького району, фельдшер, який 1916 року в Кам'янець-Подільському військовому госпіталі (нині школа – інтернат по вул. Лесі Українки) був лікарським помічником, передавав досвід молодому лікарю майбутньому письменнику-класику Михайлові Булгакову²⁵. Його участь у діяльності Дунаєвської організації УЧХ та Могилівської української автокефальної церкви, на думку слідчого, також підпадала під статус «контрреволюціонера» й «українського шовініста».

Учитель української мови, музики і співу та бібліотекар Дунаєвської семірички, а за Директорії, аж до 1925 року, завідувач початкової школи, а ще керівник українського хору й композитор Володимир Костянтинівич Гушло під цей ярлик попадав тим більше²⁶.

Серед заарештованих у цій груповій справі були:

- Володимир Георгійович Волошановський, 1894 р.н., уродженець с. Суржа Кам'янецького району, колишній дяк;
- Володимир Васильович Павлов, 1900 р.н., з с. Могилівка, член правління філії УЧХ;
- Семен Григорович Сербалок, 1886 р.н., житель Дунаївців, бухгалтер, колишній вояк Дієвої армії УНР;
- Федір Гаврилович Ночка, 1890 р.н., уродженець с. Заставля Дунаєвського району, активний просвітник;
- Іван Антонович Попель, 1890 р.н., с. Іванківці Дунаєвського району, фельдшер;
- Степан Дмитрович Риндик, 1894 р.н., учитель, просвітник;
- Семен Дмитрович Риндик, 1892 р.н., учитель, просвітник;

- Антон Іванович Костенко, 1892 р.н., вояк Дієвої армії УНР, фельдшер;
- Надія Петрівна Севаст'янова, 1904 р.н., м. Дунаївці, фармацевт, член спілки «Медсанпраця»²⁷.

Згодом, як таких, що примикали до групи П.П. Бутовського, заарештували й інших: Петра Івановича Баранюка; Олену Олександрівну Богацьку, дочку нестеровецького священника, учительку; Лідію Михайлівну Гаврилову, учительку з Дунаївців; Пилипа Казимировича Гараєвського, який нібито вів агітацію серед робітників фабрики «Дунсукно»; Олександра Голоманюка; Фому Федоровича Гостику, автокефаліста; Олександра Гнатовича Дзвоника, старосту Могилівської автокефальної церкви, в якого квартирував священник Микита Винарчук; Івана Федоровича Кардаша – механіка фабрики «Дунсукно»; Григорія Кучерявого, фельдшера; Олексія Леонтійовича Куропатова; Семена Івановича Кифоренка; Вікторію Феліксівну Кухар – активну автокефалістку; Івана Олександровича Левицького із с. Дунаївців, учителя, двоторідного брата Степана і Семена Риндиків; Іполита Адамовича Монкевича, січинецького священника; Гната Максимовича Осецького; Никифора Гавриловича Ночку; Якова Григоровича Сербалока – касира правління Дунаєвської організації УЧХ; Миколу Трошанського, шевця з с. Дунаївці; Сайка Чоловського з Могилівки²⁸.

Набиралася чимала група, яка цілком «тягнула» на філію. Схоже слідчі дуже спішили. Скажімо, в одній і тій же справі Семен Риндик по-батькові названий «Никифоровичем», а в звинувачувальному висновку – і «Даниловичем», і «Дмитровичем». Однак прагнули надати справі переконливості, аргументованості. З цієї метою діяльність дунаєвських «контрреволюціонерів» поділили на два етапи: до 1923 року і з 1923 по 25 серпня 1929 року, день масових арештів її учасників.

У період до 1923 року основним осередком гуртування «контрреволюціонерів» визначили дунаєвський український хор, що діяв під керівництвом учителя Володимира Гушпа. Вина полягала в тому, що під час репетицій і виступів хору його члени вивчали і співали «старовинні українські пісні шовіністичного змісту», виконували й «церковні пісні в церкві с. Могилівки», і, найстрашніше, «... збираючись на квартирах окремими групами, співали національний гімн «Ще не вмерла Україна». Усім цим, вважав слідчий, проводилася обробка мас в націоналістичному шовіністичному дусі²⁹.

На другому, основному етапі, з приїздом у Дунаївці лікаря П.П. Бутовського «контрреволюційна діяльність набула погрозливого характеру», навколо нього, за твердженням слідчого, почали групуватися «активні петлорівські діячі – прихильники самостійної України». Основними «контрреволюційними» осередками, навколо яких гуртувалися українці, були Дунаєвська організація Українського Червоного Хреста та Могилівська українська автокефальна церква.

Ініціативна група – П.П. Бутовський, Я.Г. Сербалок, І.В. Афанасьєв, А.І. Костенко, В.К. Гушпа, В.Г. Волошановський та інші – повела роз'яснюючу роботу і досить скоро наwerbувала біля 2 тис. червонохрестівців з числа дунаївчан і жителів району³⁰. Серед активу «самими затятими ненависниками радянської влади і прихильниками УНРівщини» слідчий визначив Павла Бутовського, Ілпо Афанасьєва та Якова Сербалока. У чому ж їх провина? Які конкретні діяння проти радянської влади вчинили вони? Таких фактів слідство встановити не змогло. У протоколах, звинувачувальних висновках проходять відомі трафаретні фрази, що до керівництва Дунаєвського комітету Українського Червоного Хреста не допускались комуністи, особи інших національностей. Щодо І.В. Афанасьєва під час «вербовки» до УЧХ нібито заявляв: «Геть жидів та кацапів і всяких дармоїдів з нашої рідної України, ми мусимо

бути господарями нашого краю, геть русофільство – у нас є свої рідні діячі, геть кацапську та більшовицьку книгу – у нас є свої», а П. Бутовського називав «добрим лікарем, гарним хлопцем і великим діячем»³¹.

Звичайному торгівельному пункту – магазину «Санітарія і гігієна», облаштованому комітетом УЧХ, приписувалася роль такої собі точки, де велася посиленна агітація за незалежну Україну, оскільки там «продавалися книги українських письменників, їх портрети, «Кобзарі», «Історія України» та інші, проводилися збори під виглядом засідань комітету УЧХ». І все це нібито спрямовувалося на «вкорінення в маси національних ідей»³².

Серйозним злочином виявився зв'язок багатьох членів УЧХ з автокефальною церквою, що постала в с. Могилівка 1924 року, особливо зі священником М. Винарчуком, визначним не тільки неблагонадійним, а й небезпечним для радянської влади. Зокрема, І. Афанасьєв, В. Волошановський і Я. Сербалюк не раз вносили пропозиції про збір коштів на підтримку церкви, на вшанування пам'яті С. Петлюри, власне, «через автокефальну церкву, УЧХ, школи, учителів створювалися можливості для відродження самостійної України»³³.

27 січня 1930 року помічник уповноваженого секретного відділу ДПУ Шиснок, начальник цього відділу Гросман і заступник начальника Кам'янець-Подільського прикордонного загону та окружного відділення ДПУ Євгенєв підписали звинувачувальний висновок і направили колективну справу за № 359 на розгляд судової трійки. Вони клопотали Бутовського П.П., Афанасьєва І.В., Сербалюка Я.Г., Сербалюка С.Г., Буженка С.М., Попеля І.А., Костенка А.І. засудити на 10 років кожного, В.Г. Волошановського – на 5 років, Ночку П.Г., Риндика Семена Дмитровича, Риндика Степана Дмитровича та Севаст'янову Н.П. вислати за межі України («у віддалені північні губернії СРСР») (губернський адміністративний поділ був скасований ще 1925 року... – В.П.) на 3 роки, В.К. Гушля дати 3 роки концтаборів, В.В. Павлова вислати на 3 роки за межі Кам'янець-Подільського округу³⁴.

До уваги не бралося чимало фактів. Насамперед те, що 21 особа з 23 членів так званої групи П.П. Бутовського вини не визнавала. Бо її, цієї вини, її не було. Слідчі видавали бажане за дійсне. П.П. Бутовського, наприклад, звинуватили в тому, що він не брав до керівництва Дунаєвського комітету УЧХ партійно-радянських активістів. І в той же час факт участі В.В. Павлова, секретаря райвиконкому, у комітеті УЧХ у ролі статиста, а члена КП(б)У судді Гнилиці на посту голови правління комітету УЧХ визнали як спробу «втягування до роботи в УЧХ навіть радянських службовців...»³⁵. Непереконливо звучить звинувачення хору В. Гушля в тому, що він виконував українські пісні, бо цей самий хор на запрошення райкому партії не раз обслуговував делегатів партійних конференцій, виконуючи в тому числі й українські пісні. Звинувачувальний висновок, сформульований загальними фразами, належної доказової бази не мав. Тому в березні 1930 року, розглянувши вказану справу, помічник уповноваженого секретного відділу ДПУ УСРР Пуустовойтов та тимчасово виконуючий обов'язки начальника другого відділення секретного відділу Джавахов прийшли до висновку, що у справі № 395 Кам'янець-Подільського відділу ДПУ «не зібрано достатньо даних про конкретну контрреволюційну діяльність заарештованих», і своєю постановою, погодженою з начальником секретного відділу ДПУ УСРР Горожанином, вони припинили слідчі дії по відношенню до І.В. Афанасьєва, В.В. Павлова, В.Г. Волошановського, В.К. Гушля, С.М. Буженка, Я.Г. Сербалюка, П.Г. Ночки, І.А. Попеля, А.І. Костенка, Степана Риндика, Семена Риндика, Н.П. Севаст'янової, звільнивши їх з-під варті. Всі вони, крім Н.П. Севаст'янової, були звільнені з Кам'янецького Бупру під підписку про невізід з Дунаївців³⁶.

Найбільш небезпечними для влади виявилися троє – Павло Петрович Бутовський, Микита Онуфрійович Винарчук і Прокіп Олексійович Давиденко. Їх справи були виокремлені і слідство продовжилось.

Бутовський Павло Петрович звинувачувався в низці злочинів, що кваліфікувалися ст. 54-11 КК УСРР як «контрреволюція»:

- 1906 року, навчаючись у Варшаві, був членом Української громади, причетний до українського студентського хору;
- 1918 року в Кам'янці–Подільському був редактором «націоналістичного» журналу «Село», 1919 року – заступником Івана Огієнка, голови Українського Червоного Хреста, 1920-го – його референтом як головноуповноваженого уряду УНР;
- 1923 року був звільнений з посади завідуючого Балинською медичною дільницею за розпорядженням О. Буценка «як шовініст»;
- під час «вербовки» до Дунаєвецького комітету УЧХ «велася шовіністична обробка» населення району;
- мав знайомство і контакти з чільними членами «СВУ» Чеховським, Холодним і Личинченком, а це, на думку слідчого, означало, що його «політична установка тотожна із загальною установкою «СВУ»³⁷.

Його відверта громадянським позиція і реальна оцінка дій органів радянської влади й сьогодні викликає симпатію. 27 листопада 1929 р. на черговому допиті він сказав слідчому: «Попавши у важке становище заарештованого за звинуваченням в основному за свою колишню діяльність на культурно-освітньому поприщі, поневолі приходжу в певний відчай не тільки за себе, але й за інших українців, які, рахуючи себе патріотами українськими, старалися внести й свою частку праці у справу відродження української нації. Нещастя таких українців у тому, що їм довелося жити в таку історичну епоху...»³⁸.

Із протоколів допитів видно, що був він високоосвіченою і політично грамотною людиною, мислив логічно, думки викладав чистою літературною, інколи й образною мовою. «Правда, я і на сьогодні ще не повністю поділяю політику радянської влади, оскільки в Радянському Союзі має місце смертна кара, відсутня свобода преси для органів інших партій і спілок, деяка нетерпимість з боку партійців до інакомислячих, навіть членів своєї партії, відсутність безпартійних у складі уряду, різко класова лінія по питанню отримання освіти, швидкий темп колективізації»³⁹, – щиро ділився своїми поглядами.

Однак всі ці міркування Павла Петровича слідчий витлумачив як зізнання в своїй політичній неблагодійності і контрреволюційності. 1 березня 1930 року судова трійка при колегії ДПУ УСРР постановила ув'язнити його до концтабору строком на 5 років⁴⁰.

Ще страшнішою для влади виявилася спроба українців створити свою українську автокефальну православну церкву.

27 грудня 1929 року старший уповноважений секретного відділу Кам'янець-Подільського окружного відділу ДПУ і прикордонного загону Битневський постановив виділити зі справи №395 в окреме провадження слідчі матеріали Винарчука М.О. і Давиденка П.О. і направити їх разом із заарештованими в ДПУ УСРР.

З цих матеріалів постає картина створення в приміському селі Могилівці української автокефальної православної церкви. Павло Іванович Красний, секретар Могилівської сільради, свідчив, що ідея організації своєї української церкви виникла на початку 20-х у середовищі національно свідомих українців, а вирішення питання активізувалося з рішенням влади українізувати дер-

жустанови, заклади освіти, тощо. Першу службу українською відбув єпископ Задворняк з групою автокефальних священиків, яких запросив П. Давиденко, колишній автокефальний священик. Серед них був Микита Винарчук, який згодом і очолив Могилівську автокефальну православну церкву. Однак її становлення відбувалося не просто. За словами П.І. Красного, «десь на початку 1926 року цим діячам (Григор'єв, Волошановський, Яків і Семен Сербалоки, Афанасьєв. – В.П.) з кров'ю вдалося відвоювати Могилівську церкву і почав регулярно правити Винарчук»⁴¹. При церкві діяло два хори: один очолював В.І. Ушло, другим керували В. Волошановський і отець М. Винарчук.

Фінансову підтримку надавали самі віруючі, жертвуючи від 50 коп. до 2 крб. Гроші збирали на ремонт церкви, на утримання ради УАПЦ, на погорлі храми, на ремонт Межигірського монастиря, 1926 року – на ремонт Миколаївського собору та відкриття пасторської школи в Києві, на придбання церковних книг українською мовою, на ремонт Кам'янецької окружної церкви. З показів інших, у тому числі й В. Чехівського, видно, що М. Винарчук передавав гроші до Києва й Комітету з увічнення пам'яті С. Петлюри⁴².

Знаючи особисто митрополита В. Липківського, М. Винарчук 1925 року письмово запросив його на празник Михайла. У листі – відповіді той подякував за запрошення, але приїхати не зміг. У церкві поминали убіснних вояків УНР, звучало українське слово, українською колядки, гаївки.

М. Винарчук був у дружніх стосунках з Прокопом Давиденком, оскільки той ще до переїзду в Дунаївці був священиком УАПЦ. Тому в громаді цієї церкви він не тільки грав провідну роль, а й інколі, за відсутності священика М. Винарчука, вів службу. Входив і до правління Дунаєвської філії УЧХ. Ще 1921 року був заарештований і під тиском депешників згодився бути їх інформатором. Однак він не тільки не доносив своїм «благодійникам» очікуваної інформації, а й «дезінформував органи ДПУ і не повідомляв про проведену контрреволюційну роботу Винарчуком, Бутовським та ін.»⁴³. Цього слідство тим більше не могло пробачити йому. Небезвідомий Бріччі – уповноважений секретного відділу ДПУ УСРР у Харкові – 15 січня 1930 року справу на обидвох заарештованих направив у судову трійку при колегії ДПУ.

Виписка із протоколу засідання колегії ОДПУ (судового) від 29 січня 1930 року свідчить⁴⁴:

Слухали:	Постановили:
Справу №466 Кам'янець-Подільського окрвідділу ДПУ по звинуваченню громадян Винарчука Микити Онуфрійовича і Давиденка Прокопа Олексійовича по 58/10, 58/11, 58/2 ст. КК було розглянуто в порядку постанови президії ЦВК СРСР	Давиденка Прокопа Олексійовича ув'язнити в концтабір терміном на десять років, рахуючи строк з 25.08. 1929 р. Винарчука Микиту Онуф-рійовича ув'язнити в концтабір терміном на вісім років, рахуючи строк з 25.08.1929 р.
Секретар колегії ОДПУ (підпис)	Справу здати в архів

Однак, незважаючи на всілякі зусилля, слідчим так і не вдалося сфабрикувати Дунаєвську філію «Спілки визволення України». На першому етапі, у січні – березні 1930 року, було ув'язнено трьох найбільш помітних осіб – П.І. Бутовського, П.О. Давиденка, М.О. Винарчука.

Павло Петрович Бутовський відбував ув'язнення в Східносибірському краї, селі Олександрівську Іркутського округу. Дружина Віра Кіндратівна Приходько – Бутовська зверталася в різні інстанції, зокрема й до Кам'янець-

Подільського окружного прокурора, наводячи низку аргументів: «Невже його (чоловіка П.П. Бутовського. – В.П.) діяльність, яка завжди проходила на очах виконкому, партійного комітету, комсомолу, спілки «Медсанпраця», могла бути не помічена. Невже всі були сліпі, щоби протягом стількох років не замітити його контрреволюційних намірів»⁴⁵.

Вона надала в якості підтримки клопотання Дунаєвського райкому Всеукраїнського комітету Спілки текстильників, Дунаєвської райуправи УЧХ. В результаті 28 лютого 1931 р. судова трійка переглянула справу і постановила: «Бутовського Павла Петровича від дальшого відбування висилки достроково звільнити, заборонивши йому проживання в м. Кам'янець-Подільський і в усіх прикордонних місцевостях, з-під стражі звільнити»⁴⁶. Дальша його доля не відома. 5 листопада 1997 р. він був реабілітований.

А це свідчить, що в роки масових репресій він, як і десятки, інших, хто проходив у груповій справі 1929-1930 рр., були знову ув'язнені і знищені. Степан Риндик, арештований 1937 року, помер від туберкульозу. Семен Риндик врятувався поїздкою «в гості до родичів» на Кавказ. Гнат Максимович Осецький, 1902 р.н., токар чавуноливарного заводу, активіст Могилівської автокефальної церкви, 9 вересня 1937 року був заарештований вдруге й засуджений на 10 років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах. Реабілітований президією Хмельницького обласного суду 18 жовтня 1958 р.⁴⁷.

Безслідно зникли П.О. Давиденко та М.О. Винарчук. У ході заходів з реабілітації прокуратура намагалася віднайти їх сліди. Довідка свідчить: «Опитування старожилів м. Дунаївці не дали ніяких результатів. Давиденка і його сім'ю ніхто не пам'ятає, встановити долю рідних не вдалося можливим». Щодо М.О. Винарчука: «Після арешту в м. Дунаївці не проживав і про його долю нічого не відомо. На момент арешту Винарчук був неодруженим, дітей не мав». 1989 року обидва були реабілітовані⁴⁸.

У такий спосіб тоталітарна держава понівечила життя десятків свідомих українців з Дунаївців, які, за оцінкою П.П. Бутовського, винні лише в тому, «... що їх довелося жити в таку історичну епоху».

Примітки:

1. Прокопчук В.С. Павло Богацький – учений, краєзнавець // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. – К. : Рідний край, 1999. – Вип. 9. – С.357-364; Його. Павло Богацький – повернення в Україну / Віктор Прокопчук // Вільна думка. – Сідней (Австралія), 2000. – Ч. 1-2. – С.14-15; Його. Павло Богацький – повернення в Україну / Віктор Прокопчук // Архіви. – Сідней (Австралія), 2003. – С.8-19; Його. Трагічна доля Дмитра Богацького / Віктор Прокопчук // Там само. – С.191-197; Онищук Є.Г. Подільський просвітник Євген Кондрацький // Дунаєвщина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій : зб. наук.-краєзн. праць. – Кам'янець-Подільський : КПДУ, ІВВ, 2000. – Вип. 2. – С.203-205; Карпо В.Л. Євген Кондрацький – культурно-освітній діяч Поділля / В.Л. Карпо, Ю.В. Телячий // Історичне краєзнавство в системі освіти України: здобутки, проблеми, перспективи. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2002. – С.353-358.
2. Державний архів Хмельницької області, ф.р. 6193, оп 12, спр. П-18562, арк. 21.
3. Там само, арк. 27.
4. Там само, спр. П-10134, арк. 96-97.
5. Прокопчук В.С. Голова Дунаєвської «Просвіти» в 1918-1919 рр. / В.С. Прокопчук // Дунаєвщина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій. – К. ; Дунаївці ; Кам'янець-Подільський, 2003. – Вип. 3. – С. 264-267.
6. Держархів Хмельницької обл., ф.р. 6193, оп. 12, спр. П-30340, т. 2, арк. 97-98.

7. Пристайко В.І. Справа «Спілки визволення України»: невідомі документи і факти : наук.-док. і видання / Володимир Пристайко, Юрій Шаповал. — К. : Інтел, 1995. — С.44.
8. Держархів Хмельницької обл., ф.р. 6193, оп. 12, спр. П-30340, т. 1, арк. 9.
9. Там само, арк. 9 зв.
10. Свято Поділля. — 1918. — 22 жовт.
11. Держархів Хмельницької обл., ф.р. 6193, оп. 12, спр. П-30340, т. 1, арк. 10.
12. Там само, арк. 14 зв.
13. Там само, арк. 16.
14. Там само, спр. П – 19094, т. 1, арк. 76.
15. Пристайко В.І. Вказ. праця. — С.152.
16. Держархів Хмельницької обл., ф.р. 6193, оп. 12, спр. П-19094, т.1, арк. 41.
17. Там само, арк. 41 зв.
18. Там само, арк. 110.
19. Там само, арк. 112.
20. Там само, арк. 17-17 зв.
21. Там само, арк. 30.
22. Там само, спр. П-30340, т.1, арк. 146 зв.
23. Там само, арк. 149.
24. Там само, арк. 150.
25. Там само, спр. П-30340, т.2, арк. 143.
26. Там само, спр. П-30340, т. 1, арк. 124-126.
27. Там само, спр. П-30340, т.2, арк. 143-144.
28. Там само, спр. П-30340, т. 1, арк. 1-7.
29. Там само, спр. П-30340, т. 2, арк. 144-145.
30. Там само, арк. 145.
31. Там само, арк. 146.
32. Там само.
33. Там само, арк. 149-150.
34. Там само, арк. 50.
35. Там само, арк. 148.
36. Там само, арк. 152.
37. Там само, спр. П-30340, т. 2, арк. 151.
38. Там само, спр. П-19094, т. 1, арк. 75.
39. Там само, арк. 87.
40. Там само, спр. П-30340, т. 2, арк. 151 зв.
41. Там само, спр. П-19094, т. 1, арк. 113.
42. Там само, арк. 139.
43. Там само, арк. 142.
44. Там само, арк. 144.
45. Там само, спр. П-30340, т. 1, арк. 185
46. Там само, арк. 154.
47. Реабілітовані історією : у 27 томах. Хмельницька область / ред.: М.П. Винарчук (голова) та ін. ; упоряд.: Л.Л. Місінкевич, Р.Ю. Подкур. — Хмельницький : Мельник А.А., 2009. — Кн. 2. — С. 937.
48. Держархів Хмельницької обл., ф.р. 6193, оп. 12, спр. П-19094, т. 1, арк. 144, 151.

The article analyses a group criminal case which in 1929-1930 Kamianets-Podilsky regional department of DPU Tried to fabricate in Dunaivtsi a powerful centre of the «Union of liberation of Ukraine» for 23 «counterevolutionists» – residents of the town and surrounding villages.

Key words: The Union of liberation of Ukraine, DPU, repressions, branch, Dunaivtsi.

Отримано: 2.08.2013 р.